

INTERVISTË ME MURADIJE MURIQIN

Gjakovë | Data: 15 korrik, 2016

Kohëzgjatja: 84 minuta

Të pranishëm:

1. Muradije Muriqi (E intervistuar)
2. Erëmirë Krasniqi (Intervistuesja)
3. Noar Sahiti (Kamera)

Simbolet e komenteve në transkriptë të komunikimi jo-verbal:

() - komunikim emocional

{ } - e intervistuar shpjegon me gjeste

Simbole të tjera në transkriptë:

[] - shtesë e tekstit për të lehtësuar kuptimin

Fusnotat janë shtesa editoriale që japin informacion mbi vendbanime, emra apo shprehje.

Pjesa e parë

Muradije Muriqi: Unë rrjedh nga një familje mesatare, do të thotë me status social mesatar, një familje dymbëdhjetë anëtarsh para se të mbetnim pa baba, një familje e cila ka jetu në Rugovë të Pejës. Mandej për shkak të kushteve babi ka qenë i interesum me na zbrit poshtë, domethanë kemi shku me një fshat i cili quhej Nabërgjan afër Peje, ku pas një kohe shumë t'shkurtë, babi të gjithë neve bashkë me te kemi ardhë dhe jemi vendosë në Pejë, domethanë në vitin '64. Dhe prej atëhere jetojmë në Pejë, familja ime jeton në Pejë, ndërsa unë jetoj tash, jetoj në Gjakovë, punoj në teatër profesional të Gjakovës si aktore, ka 35 vite këtu jam.

Erëmirë Krasniqi: Si ka qenë jeta në familje kaq të madhe dymbëdhjet anëtarsh?

Muradije Muriqi: Ndoshta për kohë të sodit njerzit mendojnë, thojnë numër shumë i madh i familjës, anëtarë shumë, po unë jam krenare dhe ndihem shumë mirë që jam prej një famije e cila ka pasë anëtarë shumë, për arsye se na jemi gjashtë vllazën edhe katër motra. Nanën e kemi pas deri para tri viteve, e cila ka ndrru jetë, babai në '71. Kështu që nana ime ka rritë dhetë fmi, dhet fmi jetim domethanë prej vitit '71:'i edukoj, t'i rrisë, dhe t'i qet në rrugë të drejtë dhe të jemi ata që jemi sot që t'mburremi na, por edhe Peja, qytetarët e Pejës. Domethanë për familjen time nuk kanë asnjë fjalë të keqe për arsye se është një prej familjeve shumë e shëndetshme e them, e shëndetshme në atë kuptimin që nuk ka prej neve, asnjë prej neve, asnjoni prej fëmive nuk ka deviju n'forma t'ndryshme që ka mujt me deviju sepse një nanë e cila i ka rritë dhetë jetima, jeta ka qenë shumë e vështirë edhe shumë e mundimshme. Megjithate, ka arritë me i rritë, me i eduku, m'i martu shumicën edhe me mbri me pasë nipa, mbesa, ku prej asaj familje domethanë dymbëdhjetë anëtareshë sot jemi 60.

Erëmirë Krasniqi: Në cilin vit keni lind?

Muradije Muriqi: Unë kam lind në vitin 1957 në fshatin Nabërgjan, afër Pejës ku pastaj kemi kalu në Pejë, aty jemi, kemi marrë vendqëndrim dhe kemi qëndru aty. Unë jom punësu në Gjakovë, mandej kom ardhë në Gjakovë, kështu që Pejën dhe Gjakovën si njëjtë. Si në Pejë, si në Gjakovë, por puna me siguri ma shumë në Gjakovë.

Erëmirë Krasniqi: Qysh ka qenë jeta në Pejë atëherë kur keni qenë ju fëmijë, sa ju kujtohet?

Muradije Muriqi: Po më kthen shumë vite përmbra që është vështirë me i harru ato momente, sidomos pas vrasjes babait, domethanë ka qenë një jetë jashtëzakonisht e vështirë për arsye se nana ka mbet me dhetë jetima në Pejë, pa të ardhuna, pa asnjë ndihmë materiale qoftë e dikuj, nuk e di thjesht them nganjëherë a thu ku ka marrë tonë atë forcë? Si është gjindë? Se na kemi qenë të vegjël. Domethanë fëmija ma i madhi ka qenë 18 vjeçar ndërsa tjerët t’gjthtë ma t’vegjël.

Erëmirë Krasniqi: Sa keni qenë ju?

Muradije Krasniqi: Unë atëherë kam pasë jo plotë njëmbëdhjet vet.

Erëmirë Krasniqi: Qysh ka qenë për juve në atë kohë?

Muradije Muriqi: Domethanë ka qenë një rini e mangët pa prindin, por njëkohësisht e plotsume prej nane e cila ka qenë vërtetë një gru jashtëzakonisht e fortë dhe qëndrueshme. Kështu që falë asaj kemi arritë me ardhë deri deri këtu ku jemi edhe thjeshtë mënyrën ma t’sinqertë t’u falenderu veç asaj. Fëmijërja kuptohet nuk ka qenë e lehtë, skamja ka qenë pak... normal pa... sepse nuk ka punu kërkush. Pas një kohë të shkurtë, vëllau është punësu, aty-këtu ka lëvizë diçka. Kohë pas kohe si çdo familje tjetër kanë nisë gjanat m’u... na t’u rritë gjanat tu u rregullu. Kështu që, besoj që ajo kohë duhet të kujtohet patjetër, se pa rini, pa kohën e fëmijërisë njeriu nuk mund të ecë përpara. Megjithatë, unë si fmi kam qenë pak ma e dallume prej tjerëve, kam qenë, kam qenë pak ma e rreptë në atë kuptimin, për jetën, kom msu e kam kry fillorën në Pejë, domethanë me sukses të shkëlqyshëm, ashtu shkollën e mesme. Kom shku në fakultet ekonomik mirëpo për shkaqe objektive nuk kam mund me përfundu, e kom lanë domethanë vitin e tretë.

Me rreth të mirë shoqëror, me iniciativa të ndryshme, kom pasë fat m’u punësu në teatër në Gjakovë, kuptohet t’u i parapri gjanat tjera ma herët. Prej fëmijë që jom marrë me shkrime, skenën e kom dashtë shumë, teatrin e kom dashtë shumë, por kurrë andrru që do të bahem një ditë aktore, por ja që erdhi koha, momenti dhe u... arrita atë çka dashta. Megjithëse, unë jam marrë me aktivitete t’ndryshme. Kam qenë 25 vite anëtare e ansambllit folklorik autokton “Rugova”, të Rugovës, të Pejës. Kom marrë pjesë nëpër festivale qoftë mrena shtetit tonë, jashtë domethanë Jugosllavisë së atëhershme, nëpër vende t’ndryshme, jashtë shtetit ku jom shperbly me iks mirënjohje, me shenjë të artë si valltarja ma e mirë. Kështu që ndoshta gjithë ato kanë parapri edhe nuk kom dashtë me u largu prej skene edhe kom pasë fatin jom taku me Hadi Shehun, aktorin tonë, ikonën e teatrit i cili ni formë më ka ndihmu edhe ma ka çelë derën e teatrit dhe që atëherë punoj në teatër në Gjakovë.

Erëmirë Kraniqi: Po i kthehem familjës tande, a keni pasë ndonji pasuni në fshat apo si keni mbijetu në qytet?

Muradije Muriqi: (buzëqesh) Jo, babait tim, familjen e babait tim e kanë, po them në atë, me fjalë popullore, e kanë gri ose masakru serbet domethanë në 1913 dhe 1912, në ni fshat afër Peje aty i cili

quhet Cigë. Aty ia kanë vra gjithë familjën, domethanë ky ka mbetë i vetëm prej familjës vet, ka pasë kusheri të afërt, djem të axhës, mirëpo vëlla ose motër prej nane a babe që i ka met nuk ka pasë. Ka qenë si njeri i vetëm, mirëpo e kanë afru rrethi edhe e kanë rritë si jetim edhe për atë edhe ka arritë deri aty ku ka ardhë. Kur kemi ardhë në Pejë me një jetë jashtëzakonisht t'mundimshme, me kushte jashtëzakonisht të vshitra, të përndjekun politikisht, sepse ishte fëmi i asaj familje që ish masakru dhe serbet gjithmonë i mbanin në shenjstër ata njerëz, thjesht, një njeri i cili ka rrjedh prej një familje, familjës së madhe Zhyl Selmanit, domethanë këto vendet që vërtetë... edhe në Rugovë atje, një familje jashtëzakonisht e madhe atje e Rizë Zymerit, që janë domethanë paraardhsit tonë, po familje e ngushtë e jona që rrjedhim prej asaj familje, domethanë dhe familje patriotike, familje që vërtetë gjithmonë i ka dalë ballë për ballë serbit edhe, edhe kujdo qoftë që ka mendu keq për vendin tonë.

Po ma vonë domethanë në '81, domethanë vitet që kom marrë pjesë në forma të ndryshme domethanë kom ndihmu. Kom ndihmu kur janë ardhë ushtria, ushtarët... djemt tonë që shkojshin në shërbim ushtarak dhe i ktheshin në arkivole. Kurgjo, kurgjo mos me pas mujt me ju ndihmu diçka, ndonjë recital, ndonjë diçka që me i kujtu. Vërtetë. Se kanë shku ashtu qysh kanë shku dhe sot nanat e tyne vajtojnë dhe jonë keq për humbjen e tyne, sepse kanë humb në formë që s'është dashtë me humb, sepse ata kanë shku thjesht me kry një obligim mirëpo janë kthy t'vdekur. Kom bajt materiale të ndryshme para luftës si aktiviste e LDK-së, atëherë Lëvizjes Gjithëpopullore në krye me profesor doktor Ibrahim Rugovën. Mandej si valltare në ansamblin "Rugova", të Pejës domethanë...

Erëmirë Krasniqi: Qysh prej atyne viteve?

Muradije Muriqi: Po ato vite domethanë janë të paharrushme për mua për arsye se unë, mua baba më është vra në vitin '71 unë vitin '72 kom startu n'ansamblin "Rugova" edhe ...

Erëmirë Krasniqi: Në Pejë?

Muradije Muriqi: Po në Pejë, edhe që atë ditë tani kom marrë pjesë nëpër festivale të ndryshme ku jom shpërbly me mirënjohje dhe shenjë të artë në atë kohë, e cila për kulturë e cila ishte për krejt kom...

Erëmirë Krasniqi: A mundeni me na tregu për, çka ka ndodh me babën juj, ato arsyet domethanë në çfarë konteksti ka ndodh krejt ajo, çfarë familje ka qenë ajo, çfarë lloj hasmërie ka qenë ajo?

Muradije Muriqi: Ndoshta secili njeri mendon se prindi i vet është ë... një ndër, një ndër njerzt ma t'mirë në botë. Edhe unë them ashtu për arsye se prindi është prind dhe nuk mund të zavendësohet me askend tjetër. Unë kom pasë fatin me qenë vajzë e një prindi që krejt Peja e ka njoft, domethanë si në Pejë, si në Rugovë, si n'venin ku kemi jetu në Nabërgjan. Njerzit kanë pasë jashtëzakonisht mendim t'mirë për te dhe e kanë dashtë dhe ka qenë shumë i çmushëm për njerzit, sepse ka qenë një burrë i urtë, një burrë, shtatëgjatë, një burrë që s'iu ka përzi askujt në puntë e tyne, domethanë, një njeri që e ka kqyr interesin e vet familjar, një njeri që është mundu fëmitë m'i pru, m'i qitë n'qytet, m'i shkollu, sepse vet s'ka pasë vëlla e motër. Flas për vëlla e motër konkret se ai e ka pasë një motër prej babe, por nuk ka pasë po mendoj kshtu... edhe gjithmonë ka qenë i ecshëm me hapë familjen, me shtu familjen edhe fmitë i ka

dashhtë. Nuk mundem me përshkru në çfarë përmase i ka dashhtë fmitë, sepse unë kam qenë në moshën njëmbëdhjetë vjeçare, edhe më kujtohet, m'kujtohet shumë mirë, shumë mirë ajo kohë edhe ai rast. Sidomos për vitin e ri 1971, ku na kemi qenë, nana ka qenë shtatëzanë, domethanë motra e vogël ka qenë ende e palindur babai është vra, e kanë vra domethanë për vit t'ri 1971 nana ka qenë ende shtatëzanë. Na kemi qenë nandë fmi pa të ardhuna kërkah, i cili vetëm prindi ka punu do të thotë privatisht ose ku ka mujt me punu.

Ni formë neve na u shu, na u shu gjithçka, u rrënu gjithçka domethanë. Thjesht, edhe pse kam qenë fëmi e kam vrejt, e kam ndi që për neve jeta ndryshoi komplet. Kur them komplet them në atë kuptimin se humbja e prindit pa asnjë arsy, pa asnjë arsy qoftë është shumë ma e rëndë se kur vrahët për naj arsy, për naj motiv, për një diçka që ka bo, faj ose një diçka që dihet. Domethanë është një... nuk është mirë por është diçka që ta lehtëson ose një formë mrenda për mrenda në shpirtin tënd, trupin tënd e ndjen që ka qenë fajtor edhe disi, nuk pajtohesh megjithatë, po është nifarë, nifarë ndryshe, ndryshe.

Kshtu që po them prindi im kur ka, kur e kanë vra na kemi qenë tu e kqyr programin e vitit të ri, domethanë krejt të mbledhun rreth nane edhe për një moment kanë kërshit dyert aq shumë sa që krejt jemi trondit jemi çu jemi dal në oborr. Kur kemi dal një njeri, i kojshive i cili ka qenë i afërt me baben, thotë, e thërret nanën, thotë, nana ime ndjesë pastë e ka pas emrin Lake, edhe e thërret nanën si ma të madhën aty në shpi, sepse vllaun e madh e kisha në shërbim ushtarak thotë, "Dil një herë se kam me të dhanë një lajm jo të mirë", edhe nana përnjëherë, "Hajli koftë, çkado koftë, po njerz jemi, vijnë edhe lajmet e mira edhe të kqija edhe...." Hiç t'u mos ditë, as t'u mendu qoftë edhe për një sekond që është fjala për babën.

Por ka ndodhë se nana në atë kohë e kishte babën e vet shumë smutë edhe na tonë kohën t'u mendu që babgjyshi, domethanë baba i nanës ka vdekë ose kanë ardhë me na pru lajmin për te, sepse për babën as që na ka shku mendja asnjëhere. Edhe për një moment kur vjen thotë, "Lake," thotë, "mledhi fmitë. Më vjen shumë keq që unë kom ardhë me ta dhonë këtë lajm." Thotë, "Mledhi fmitë, rrethoj fmitë se Isufin e kanë vra". Edhe ajo për ne ka qenë, mua m'duket atë natë s'ka pas dritë, m'duket çdo gja është errësu edhe veç e kam ndi nanën njëherë që ka thanë, "Eh, ju pastë nana. Mblidhuni, ejani te nana, se e zezë dita na paska gjetë".

Domethanë, edhe ashtu kemi metë të strukun, janë mbledh kojshit, janë mbledh njerëz, kanë ardhë me qindra njerëz për një kohë shumë të shkurtë. Kanë ardhë, jonë tubu aq shumë njerz sa na jemi metë s'dishim çka me bo, as çka me fol, as çka me thanë, as sen. Kishim metë të shtangun krejt, pastaj erdh policia, lajmrinë për rastin që e kanë vra, e kanë çu në spital. Mas dy dite domethanë e kanë pru kufomën, e kemi varros ashtu si i ka hije një famije shiptare, pa ba zo.

Ata të cilët e kanë vra, kanë provu, kanë dashhtë me pru njerëz në vorrim. Na axhë, bash axhë nuk kemi pasë, por kemi pasë të afërmit që kanë qenë, që i kemi respektu si axhë, ata nuk kanë leju për arsye se nuk është ditë arsyeja, noshta ajo ka qenë ligështi ose moment kur njeriu nuk dinë çka me vepru. Edhe kështu që pas një kohe shumë të shkurtë, pas disa [ditë] kanë ardhë me lypë besë siç është zakoni. Ju

kemi dhanë besë. Por më duhet me thanë për arsye se kur të vrahët njeri pa marrë parasysh se kush është, a e ke të afërt, a e ke... është shumë rond. Unë për veti e përjetoj shumë rondë, pamvarsisht edhe sot kur dëgjoj, ata pst... me provu në famije është diçka është diçka që nuk di me përshkru me fjalë.

Edhe kanë ardhë disa herë kanë marrë besë, na ju kemi dhonë vazhdimisht për arsye se na kemi mendu që është në rregull edhe nuk jemi, asnjëherë të pendum për ata që ju kemi dhanë besë. Por famija e cila ka kry veprën është sjellë shumë keq, shumë keq. Edhe në atë kohë e maj mend shumë mirë se na i kemi pasë shumë afër me shpi, domethanë kanë qenë spo di sa me thonë, nja... domethanë kanë qenë në lagje tonë, por në anë pak ma larg prej nesh. Babai atë e ka njoft domethanë kanë nejt iks raste bashkë, kanë pi bashkë, kanë bo muhabet bashkë.

Ai e ka rujt, e ka kërku do të thotë atë ditë, gjithë ditën e ka kërku për me gjetë, domethanë ai e ka vra me paramendim qysh u çu n'mëngjes e ka paramendu, e ka studju edhe e ka vendosë me vra edhe e ka vra në mramje. Ai ka qenë tu u kthy prej pune, edhe pse ka qenë viti i ri, ai ka punu për shkak se na shumë fmi, për me fitu naj, naj kafshatë ma shumë për fmitë e vet. Ështa ndalë në ni lokal për me pi ni gotë për mu qetësu pak edhe me ardh në shpi. Ai ka hy e ka gjet, o ulë, ju ka ulë në tavolinë, ky e ka porosinë ka thonë, "Çka po don me pi?" Ai ka kërku një llozë nese s'gabohem edhe e ka, ia ka pru, e ka ulë, e kanë pi, e kanë pi gotën bashkë. Kur është kthy kamarierja m'u largu, ky përfundi tavoline pa e vrejt fare e ka nxjerr revolën i ka ra, poshtë një herë, do të thotë ulun. Pastaj u çu edhe e ka kapë për floksh {tregon me dorë}, e ka ngritë edhe i ka ra prapë, se e ka ditë që është prej zemre, nuk është mirë. Domethanë edhe një herë e ka vra.

Do të thotë, për mua ajo është vrasje e dyfishtë, për arsye se ai njëherë e ka shkrep, e ka vra, e ka gjujt domethanë me tre pluma. Mirëpo, s'oshtë ngi edhe prapë oshtë ngritë edhe i ka ra edhe tri herë edhe do të thotë, ai faktikisht, ai aty ka mbet në tavolinë. Ai ka dalë jashtë edhe tu e çu në spital domethanë te dyrtë e spitalit, ai ka ndrru jetë, domethanë ka vdekë. Kështu që ato janë momente të papërshkrume, nuk kam dëshirë kërkujt me i ndodhë në familje, pamvarisht çfarë shkakut është, çfarë arsye është se gjithçka ka zgjidhje. Mirëpo, ata kanë vendosë qashtu me ja marrë jetën, ja kanë marrë.

Erëmirë Krasniqi: A keni mrri najherë me kuptu për çka ia kanë marrë jetën?

Muradije Muriqi: Mu më kujtohet, më kujtohet si sot. Fëmi kam qenë, se kur shkojshim në gjykatë, kur është mbajtë gjykimi unë e vogël kam qenë, veç më kujtohet shumë mirë a, edhe ni rast kur e pyet gjykatësi, "A ka mundësi me na tregu arsyen pse e ke vra?" Si sot më kujtohet. Ai thotë, "Unë e kom vra bash për lug të qefit," kështu shprehet, "për qef e kom vra se ka qenë burrë që e ka njoft Rugova, edhe për qef e kom vra". Edhe prej atij momenti unë nuk, nuk kom pasë asnjëherë mundësi, ose qysh me ardhë, me arsyetu, atë vepër, vepër aq makabër, atë vepër aq... t'ultë. Mirëpo, ai ka vendosë asi soji edhe edhe ia ka marrë jetën.

Na la dhjetë jetima rrugve, rrugve në kuptim pa kurfarë ndihme. Mirëpo, t'u iu falenderu nanës e thom prapë, na jemi sot kështu ku jemi dhe jom shumë krenare që jom fëmi, vajza, domethanë fmia i pestë i

tyne, që jom i familjes atyne dyve, që vërtetë e kanë meritin mu ni krenarë për ta. Për arsye se ai në jetën e vet kurrë njihet në problem ose ni ose ni fjalë ose ni diçka nuk e ka pas me askend. Bile, bile më kujtohet në gjykatë kur është çu nana, e kanë thirrë si dëshmitare, edhe me marrë deklaratën e saj, edhe ajo i drejtohet atij gjaksorit edhe i thotë, “A ka mundësi me më tregu çka t’ka pasë borxh? Ose a të ka prek n’moral? A t’ka pasë borxh diçka? A të ka ofendu me fjalë? A... mundësisht me më tregu ktu para trupit gjykues se unë po du mu ndi ma ndryshe”. I ka thonë “As s’më ka pasë borxh, as hak, as hile. E kom vra për qef”, edhe s’e ka diskutu mo.

Mandej, ai u denu, më doket, s’më kujtohet, më doket njo shtatëmbdhjetë vite. Dymbëdhjetë e diçka i ka majt, masandej kur ka dalë prej burgut ka pasë shumë tragjedi në familje. Noshta ajo e mrendshmja e jona, noshta e ka pagu para Zotit që e ka lonë një familje aq të madhe pa prind. Megjithatë, më duhet me cekë se nona ime prej vrasjes do të thotë nana ka qenë 39 vjeçare, babai pa i mush 50. Domethanë në moshën 39 vjeçare ka met me dhetë fëmi. Paragykimet edhe njerzt cilët janë asi njerëz që shtysin, për me ndodhë me marrë gjak ose... ka shumë te na a... sepse janë botëkuptimet asi soji, aso kohe ka qenë asi soji. Megjithëse, edhe sot s’oshtë kumedit sa ndryshim i madh, megjithëse ka ndyrshu.

Domethanë, nanës ma shumë ia kanë ba njerzit që i kanë ardh në shpi me bindë edhe me shty me i vra, me dal me vra, sepse “I ki gjashtë djem”, “Kapi djemt drejtoj, le të shkojnë le ta nxjerrin gjakun.” Ma shumë ia kanë bo fjalt që i kanë ardhë njerzit që i kanë kriju në shpi, sesa skamja që noshta bukë kaniherë ska pasë me na kthy me honger, sepse njerzit nuk e kanë lanë të qetë. Njerzit, rrethi, ma i gjanë rrethi, ma i ngushti, rrethe të ndryshme që kanë [pasë] qef me bo, me bo grindje, me shti kësi fesate të ndryshme mes njerzve. Mirëpo, ajo gjithmonë e ka përmend një fjalë edhe ajo fjalë u vrej, u ditë, dhe arsyea ndoshta pse ajo e ka thonë gjithmonë ku me pajtimin e... Lëvizjen Gjithëpopullore për Pajtimin e Gjaqeve 1990, sepse ajo gjithmonë kur ka ardhë dikush ose i ka thonë, “Pse s’po i len djemt me dalë me nxjerr gjakun, pse s’pe qet najnjenën vajzë me dalë, se femnat nuk i kapë ligji, nuk i kapë Kanuni”, fjalë të ndryshme, jo gjithmonë, t’vetmën fjalë pa e thonë asnjë fjalë tjetër, gjithmonë ka thonë, “Unë ia kom lonë Zotit, Zoti sheh, Zoti dinë, unë skom fmi me hup.”

Edhe fakt, Zoti i nanës kish qenë, rinia e Kosovës domethanë të ‘90-tës. Nisi Iniciativa e Rinisë së Kosovës edhe u fal, e fala gjakun për, në emër të rinisë, të kombit që jom shumë krenare që kom falë se e di për çka e kom falë edhe nuk jom, asnjëherë nuk jom pendu, as nuk jonë pendu vllaznit pse e kom falë une, as nuk më kanë thanë naj fjalë... as qoftë ma të voglën fjalë nuk e kanë thanë. Vetëm më kanë pytë, më kanë thanë, “A e din arsyen pse e ki falë?” Domethanë. unë jom përgjegj, “Në emër të rinisë së Kosovës e kom falë, për rininë e qëtij troll, i qëtij veni”. Edhe mo se kanë diskutu. As nuk më kanë thonë, pse? As, pse ke marrë iniciaivë? As, pse ke bo? As, as një fjalë tjetër. Domethanë, jom krenare edhe për ata, se vllaznit e mi do të thotë jonë të pjellë e qatyne dy prindve që na kanë lonë domethanë mbrapa edhe sot jemi krenar.

Erëmirë Krasniqi: Kthehemi te kjo familja e vrasësit, kur ata lypshin besë prej juve, ata a pritshin që familja e juaj ka me nxerr gjak? A e kishin atë frigë?

Muradije Krasniqi: Po, e kanë pasë, patjetër që kanë pasë frigë. Na kemi qenë familje e madhe, kështu po flas me kushëri me, mandej jemi një familje, familja e shpisë së Zhyl Selmanit që janë konë trima gjithmonë. Dhe faktikisht burrat e atij vendi kanë shku gjithmonë prej plumit të pushkës, sepse kanë luftu ata, kanë luftu me shkaun faktikisht. Po, po du me thanë jemi prej familjës që vërtetë është dashtë mu frigu, edhe e kanë pasë, mirëpo kësi njerëz kanë qenë të pa... nuk kanë qenë njerëz në atë kuptimin se janë sjellë keq, ama frigën garant e kanë pasë. Tash unë po flas kështu prej përvojave të ndryshme se nuk kom pasë mundësi kështu me pasë kontakt me ta. Mirëpo, e di qe frikë kanë pasë, normal që kanë pasë frikë, meqë kanë ardh me lypë besë ata, faktikisht kur s’kemi dhonë besë ata s’kanë guxu me dal. Mirëpo, na njiherë ka ndodhë ajo edhe na kurrë nuk i kemi lanë pa besë, pamvarsisht që janë sjellë në mënyrë jo njerëzore.

Erëmirë Krasniqi: Pse po, pse, pse ia jepshit besën?

Muradije Muriqi: Ëëë... unë atëherë kam qenë e vogël, nuk po them që me pasë qenë e rritshme kisha bo naj, noshta s’kisha mujt me bo naj ndryshim ku me ditë çfare. Mirëpo, nana ime tu qenë me atë skamje aq të madhe, me fmi shumë, nuk e ka pa të arsishme, me, me ndërpre besën...do... larg qoftë me dalë djemt me shku dikun e mu taku, me pasë Zot runa me humb edhe një, njenin djalë, a... gjithmonë e ka menu ate që nuk donë me pasë, larg qoftë me i humb fmitë. Edhe ajo vazhdimisht ka dhonë leje për me dhonë besë.

Erëmirë Krasniqi: Qysh iu bashkove Pajtimit, Lëvizjës, qysh vendosët m’u pajtu?

Muradije Muriqi: Unë, një shok i imi, i cili njifet, sigurisht e njofin njerzit, Sali Cacaj është i Deçanit. Ai ka qenë bashkë me ata që e kanë nisë Pajtimin e Gjaqeve. Edhe unë vërtetë, atëherë domethonë në ’90-tat, ishte një, një gjendje jashtëzakonisht e paknaqshme për krejt shiptarët. Edhe ndëgjova, mirëpo nuk e disha... taman saktë si ka fillu, edhe ai më njofton, më thotë “Dije, kshtu, kshtu kemi fillu ajo është një”, mirëpo ishte fillimi domethanë. Gjaku që e kom falë unë, domethanë gjaku që e kom falë unë nëse s’gabohem ka [qenë] i pesti me rradhë që është falë në Kosovë, domethanë ishte fillimi i fillimit që hala nuk u dike tamam tash çfarë do të ndodh, a do të ketë sukses, a s’do të ketë sukses, a? A po falet për qata, a po falet për diçka tjetër.

Mirëpo, më ka pëlqy kur kom ndëgju që t’ritë studentë, të cilët kanë qenë politikisht edhe të burgosun, Havë Shala, Myrvete Dreshaj e shumë të tjerë tash s’po më kujtohen noshta mos... e domethanë ata kanë marrë iniciativë me pajtu njerëz. Jo, jo me diskutu, pse e ka vra, a qysh e ka vra, pse se ka vra a, por thjesht me i pajtu edhe me zhdukë gjakmarrjen te shiptarët, sidomos te na në Kosovë. Edhe nisma, qëllimi i atyne ka qenë i mirë, ka qenë i dliër, ka qenë i pastër, edhe unë e kom kuptu qashtu.

Se ma e madhja e asaj që është falë ka qenë kur ti e ke fal gjakun, por është deshtë me shku te gjaksi, në shpi të gjaksit me ia shtri dorën, domethanë ajo më ka bo mu lëkund, domethanë diçka është e madhe. Diçka vërtetë po arrihet edhe do të ketë sukses për arsye se ti ke mujt me falë gjakun edhe hajt u kry puna. Por jo, qëllimi i studentëve ka qenë, pajtimi me qenë i pastër dhe me marrë fund aty për aty edhe

mos m'u, mos m'u zgjatë më pas ndonjë shteg ku mund të hin dikush ose diçka. Kështu që ato janë bo pastër, pa ndonjë interes të asnjërit, qoftë profesorëve, qoftë studentëve, qoftë komplet Këshillit të Pajtimit Gjaqeve.

Erëmirë Krasniqi: A po na përshkruan qysh u bo pajtimi i rastit të ju, kush ka ardhë, kush e ka ndërmjetsu?

Muradije Muriqi: Shoku im të cilin e përmenda, Sali Cacaj, ai më ka pytë thotë, "Muradije, a kem për çka, a mujm me ardhë n'familje me disa studentë, profesorë, me bisedu, është rajoni i Pejës, është Rugova e Pejës. Jeni famije patriotësh, familje që vërtetë ju njeh gjethkush. A ka mundësi me ardh te ju me fillu me bisedu". I kom thanë, "munësh me ardhë po që unë qetu po të thom që kjo punë është e kryme". Ai met pa tekst edhe u befasu se unë isha motër e gjashtë vllaznive, mandej nuk isha kumedit çfarë moshe që muj me pru vendime qaq të mdhaja. Mirëpo u befasu edhe meniher i ka lajmru studentët që ishin në fjalë domethanë ishin kryesort, profesorët edhe kanë ardhë në shpi te na.

Nana kur kom hy unë mrenda, i kom tregu unë nanës i kom thanë, "Këta njerëz, këta burra kanë ardhë për me falë gjakun e babës. Unë e kom vendosë, por ti je nanë, ti je shtylla e kësaj shpie, çka po më thu?" Edhe ajo përnjëherë i shkuan lotë për faqe edhe tha, "A e ke mendu mirë çika jeme, çka po më... qysh donë me ia bo? Çka po donë me bo me djem?" Se vllaznit i kisha tre jashtë, tre ishin këtu, po edhe ata s'ishin aty për momentin. Thashë, "Nëse unë jom vajza e fil... Isuf Ramës edhe çika e Lake Haxhës, unë besoj që s'kom me pasë problem. Edhe meqë që këta janë nisë në emër të rinisë të Kosovës. Në emër të gjithë kombit tonë shiptarë, po e boj sakirificë babën tem, mas kaq vitesh edhe unë jom e pajtimit me ua falë". Atëherë nana veç e ka zgat dorën më ka përçaf, tha "Qofsh faqe bardhë bija ime, mu më vjen mirë që ti mendon kësisoji. Që mendon për vllazën, mendon për familje komplet, unë mo nuk kom çka me të thanë".

Edhe unë kom hy në dhomë, aty kanë qenë ulur përmi njo 20-30 studentë. Kanë qenë profesor Anton Çetta, Bajram Kelmendi, Mark Krasniqi, Zekirija Cana, Ramiz Kelmendi, elita e njerëzve dhe intelektualve, Femi Agani. Tash ndoshta edhe e harroj ndonjenin, por domethanë kanë qenë brumi ose pasunia, dituria e krejt atij... Kosovës, atë ditë kanë qenë në dhomë te na. Njerëz që vërtetë e meritojnë çdo respekt që i kanë hy asaj pune edhe unë kom hy i kom thanë, kur ia ka nisë Bajram Kelmendi me fol me marrë fjalën për me bisedu për me diskutu qysh, qysh kanë fillu e çka po mendojnë edhe me falë gjakun. Unë iu kom thanë, "Më vjen mirë që keni gjetë shteg keni ardhë në familjen teme, unë në emën të familjës teme e fali gjakun e bab... babës, kuptohet nuk është lehtë. Megjithate për hirë të asaj për çka e keni fillu akcionin unë e fali".

Atëherë u çu Bajram Kelmendi rahmet pastë tha, "Unë e kom ditë që je vajza e Isuf Ramës, por nuk e kom ditë që je kaq burrnore", edhe u çu na ka marrë n'gryk ia kanë nisë me qa. Krejt profesorët kush kanë qenë kanë qajt se e kanë ditë që ka shku pa asnjë arsye është vra, është hjekë prej jete. Edhe atë

sekond domethanë kur e kom falë gjakun, i kom lutë edhe iu kom thanë, “A ka mundësi unë me qenë pjesë e Pajtitit sepse ndjej obligim moral ndaj familjës, ndaj prindve”.

M’kanë ofru, më kanë bo respekt të veçantë kur kam qenë me ta, domethanë për dy vite rresht. Mandej, unë meqë që isha në punë në Gjakovë, si aktore kom marrë pjesë në Këshillin e Pajtitit të Gjaqeve në krye me Din Mehmetin e ndjerë, Osmon Hoxhën doktorin, mandej Zekirijanë... Qamil Gexhën e ndjerë, Bardhyl Çaushtin që ishte shtyllë, vërtetë, një njeri... mëkat që sot nuk dihet kah osht’, qysh, çka ka ndodh me të, e shumë e shumë profesorë të tjerë të cilët kanë qenë bashkë me neve. Kemi arritë veç në komunën e Gjakovës domethanë për dy vite me i pajtu 101 gjakë.

Erëmirë Krasniqi: A shkunë mandej këta Krushqit e Pajtitit me e përcjellë lajmin tek hasmi?

Muradije Muriqi: Atë ditë kur e kom falë gjakun? Unë noshta e kom bo ni dobësi që noshta edhe nuk është dobësi po, por them prapë po e ceku, ka qenë ndër gjaqet e para dhe nuk kom pasë frigë që e kom falë edhe m’u pendu. Por fillimi gjithmonë është i vshtirë edhe unë të vetmen gja që i kom lutë ata, që unë po e fali pa kushte se nuk falet gjaku me kusht. Ju kom thonë, “Na, unë nuk kom mundsi dhe nuk du dikush i familjës së ngushtë me shku në familje të atyne me ia u dhonë dorën, pamvarsisht që na e kemi falë edhe nuk ka me pasë problem kurrë”. Na e kemi pasë në shpi aty një axhë tonin, axhë, djali i mixhës babit, domethanë... guni i tretë ose faqja e tretë si i thonë, edhe ka qenë ma i vjetër, na kemi thonë, “[Si] Përfaqësues të familjës, a bon me çu axhën Ibrahim?” Kanë thonë, “Po, s’ka problem veç me qenë dikush i familjës”. Kështu që ka shku ai domethanë në familje edhe ua ka falë ashtu siç ka pasë hije edhe qysh duhet me falë.

Erëmirë Krasniqi: Sa raste janë falë?

Muradije Muriqi: 101. Do të ishte mirë me përmend se populli jonë është popull shumë i madh. Kur donë a? Kur donë, thjesht kur donë. Një popull që vërtetë munet me i marrë lakmi krejt bota. Mirëpo, iks raste jemi shumë njerëz të cektë, ndonjëherë, interesant nuk e di pse. E du popullin tim, e du kombin tim, i du të gjithë pamvarsisht, mirëpo nganjëherë disi na humb rruga në oborr edhe nuk dijmë m’u kthjellë, nuk e di pse ndodhë ajo. Ndoshta Ilirët kanë qenë ashtu të qetë, njerëz që s’kanë dashtë me sundu, njerëz që s’kanë sundu, as s’kanë pretendu asnjëherë sundim. Ndoshta edhe na tash si kemi mbetë, na s’mendojmë me, me sundu askend.

Megjithatë, unë i kom kom kry tri vite fakultet ekonomik, nuk osht’ që s’jom e shkollume, në kuptimin, po e quaj vetën noshta gjys-intelektuale apo edhe intelektuale. Mirëpo, mu m’banë përshtypje, m’kanë bo përshtypje shumë raste gjatë Pajtitit të Gjaqeve, sidomos në Komunën e Gjakovës, që vlen të cekën edhe përmenden. Për shembull, në një fshat afër Junikut, Nivokaz, kur kemi shku me studentë, se na shkojshim rinia mas pari bisedojshim me familje, mandej vishin profesorët edhe u bojke ai akti solemn në familje.

Kur kemi shku te dyrtë e hymjes, domethanë dyrtë e oborrit të mdhaja të drunit, një kullë e moçme, ka dalë një plakë, nuk po thom as ma shumë as ma pak veç noshta i ka pasë 94-95 vjet. Edhe na ka dalë në

derë të oborrit, edhe na ka dalë përpara edhe, “Mirë se keni ardhë dritë e Kosovës”. Me kto fjalë dhe menzi rrinte në kambë, shumë e vjetër edhe... e krrusun dyfishtë edhe drejtohet pshtetë për dere edhe thotë, “ju pastë nana, mos u vononi në kullë teme po vazhdoni rrugën e falë ju koftë gjaku i djalit tem, edhe mos hyni mrena me hup kohë, po vraponi, shkoni sa ma shpejtë le të përmbillet kjo plagë shumë e rondë e popullit tonë”. Edhe në fakt s’kemi hy mrenda fare, jemi dalë e kemi shenu rastin si rast, nuk më kujtohet tash është noshta keq që po e thom, po nuk më kujtohet sepse na e kemi pasë njeriun i cili është marrë me shënime domethanë, që i ka marrë secilin shënim për secilën familje, por nuk më kujtohet tash mbiemri i asaj familje. Por një familje që vërtetë e meriton çdo lavdatë edhe vërtetë që duhet me u mburrë Kosova.

Unë për ato dy vite i kom kry dhetë fakulteta. Po them me plotë kuptim të fjalës, për arsy se popullin tim jam e sigurtë që e njoh në palcë, sepse kemi hy në çdo shtëpi, asnjë shtëpi se kemi kalu ku ka pasë gjak... vrasje domethanë të ndryshme. Ka pasë ronë e ma ronë. Ka pasë edhe gjaqe që s’jonë falë, që kom qenë prezent. Ka pasë raste kur jom çu me thonë, “Ju lutem, jo, ju lutem, nëse e shihni të arsyshme me falë gjakun, faleni se e kom falë edhe une”. Ka pasë raste kur kanë thanë, “Po ti në paqsh falë punë e madhe. Pse me falë unë?” Ka pasë raste ku kanë thonë, “Nuk ka nevojë me diskutu. Kjo punë u kry!” Ka pasë raste që na kanë mshelë derën para hunve edhe s’kemi mujt me hy mrena fare.

Ka pas raste të lloj-llojshme, që njeri vërtetë... a din mu habitë. Por ka pasë edhe raste, ku dy raste, një në Qerim këtu afër Gjakovës edhe njo në... në mos gabohem... si është qujt ai fshat në... Babaj të Bokës që na ka thonë profesor Antoni, na ka thon vetë, “Mos shkoni se aty osht’ shumë ronë, nuk munet njeriu as qysh me ia nisë për mu falë”. Megjithatë, megjithatë na kemi shku, por kur kemi shku me të vërtetë jemi bo me u pendu, qysh na ka thonë Anton Çetta. Ata na kanë pritë shumë mirë që ishin të vramë, mirëpo rasti që u spjegu dhe tregu aty ishe vrasje e trefishtë, domethanë edhe na metëm pa tekst edhe edhe në fakt mo s’jemi shku kurrë, ai rast ka met qashtu.

Një rast këtu afër Gjakove ka met qashtu, ka pas edhe raste tjera që kanë met pa u pajtu. Mirëpo, pjesa ma e madhe e njerzve e kanë falë pa hezitim, pa ndonji hamendje. Po me një burri dhe një trimni jashtëzakonisht t’madhe. Unë e ndjej me thanë patjetër për arsy se falja e gjakut nuk është ligshiti, falja e gjakut është trimni edhe është timni shumë e madhe. Sepse ti menon, studijon, logjikon, edhe në fund bjen përfundim që nuk bon me hup prapë njerëz, sepse ai njeri që ka shku nuk kthehet ma edhe po e them edhe një herë, falja e gjakut është trimni nuk është ligshiti. Askush mos t’mendon që është ligshiti, ligshiti, sepse jo pse nuk kemi qenë na të zot me dalë me i vra ata.

Konkretisht familja ime, unë i kom pas gjashtë vllazën, na kemi qenë katër motra, cilido prej neve ka mujt me dalë me vra. Mirëpo, nana ka qenë ajo e cila ka qenë gjithmonë përpara nesh edhe gjithmonë, gjithmonë na ka potencu, na ka thanë, “Zotit ia kom lanë, zoti ka me kry këtë punë edhe ju nuk du me u marrë më këtë gja”. Edhe faktikisht Zoti qasaj i qasaj nanës teme ka qenë Akcioni ose Pajtimi i Gjaqeve në të ’90-tat, ku nismën e filloi, filluan studentët të cilët kanë qenë nëpër burgje në Serbi edhe i kanë përjetu gjanat që na nuk i kemi përjetu. Dhe për ata unë po them prapë, jam krenare që e kom falë, janë krenarë edhe vllaznit e mi edhe gjithë të tjerët për arsye se është pa edhe është ditë që është ba për

diçka që është shumë e ndershme, diçka shumë e pastër, diçka shumë e, e dliirë për vendin tonë, por ka edhe ende njerëz që po ndodhin aty ktu. Po m' duket ma pak se përpara se unë i përcjelli vazhdimisht.

Ishim tash para një viti për 25 vjetorin e Pajtimin të Gjaqeve në Prishtinë, nën patronatin e Kryetarës edhe më vinte shumë mirë kur i shihsha ata njerëz edhe që kishin falë edhe që ishin domethanë gjaksorë, atë natë... ditë ishin bashkë. Ndryshim, kohë e gjatë 25 vite, ndryshim shumë i madh, dikush njihej, dikush s'njihej. Megjithatë, unë mednoj që ajo ka qenë një nismë shumë e mirë edhe i kisha lutë krejt njerzit që kanë forcë, se është shumë vshtirë a? Sepse atë moment kur donë me falë gjakun, krejt gjanat dalin para koke sikur me t'i çu dikush me film, me t'i bo blic secilën, secilën ngjarje që s'ta ka dashtë zemra, dalin të kqijat përpara, për mos me të lonë me shku me ecë me marrë forcë për me falë. Megjithatë, duhet njeriu me u bo i fortë. Megjithatë, njeriu duhet me mendu për të mirën e familjes mas pari, mandej për familjen e përgjithshme shoqërore, të shoqërisë tonë në Kosovë.

Erëmirë Krasniqi: Ju keni qenë në shumë oda, nëpër pajtime, a ka pasë diskutime rreth Kanunit, çka është Kanuni, prej kah ka ardhë?

Muradije Muriqi: Ëë.. faktikisht...

Erëmirë Krasniqi: Edhe gjakmarrja në veçanti, më fal.

Muradije Muriqi: Faktikisht, nëpër oda është fol për Kanunin, sepse Kanuni noshta edhe shumë vrasje i ka nalë edhe gjakëmarrjet i ka... sepse nuk është Kanuni një gja që nuk munet të përfillet. S'po them pikë për pikë, por megjithse është fol, është fol shumë nëpër oda, ku zakonisht nëpër oda ma së shumti është bo pajtimi i gjaqeve. Është fol shumë për Kanunin e Lekë Dukagjinit, mirëpo krejt kjo varet prej njerëzve sa janë përparimtarë ose sa e donë të mirën e vendit vet. Ose tash na nuk mujmë me i qujt njerëz të kqi ata që s'kanë forcë, s'mujnë me falë, për arsye se dikush është ma i lig, dikush është ma i fortë. Gjithmonë ekziston ajo, dikush i ligë, dikush i fortë.

Mirëpo, unë menoq që edhe Kanuni do gjana i ka rezervu, i ka shti në konzervë, po them se jo me rezervu, i ka konzervu. Që njerzit nuk kanë mujt me dalë prej rrethit të asaj që është fol në Kanun për shembull. Megjithatë, unë mendoj që populli im ka ecë përpara dhe besoj që kësaj plage shekullore kapak, kapak, ndoshta ngadalë është tu i dhonë fund edhe nuk po ka. Unë nuk kom dëgju ende, ende, kom dëgju raste të rralla që ka ndodhë diçka për gjakmarrje. Po, vriten njerzit për kurgjo send për gjana shumë të thjeshta, por jo për me marrë gjak. Edhe kjo unë mendoj që... kjo mendoj që e ka bo atë euforinë e vet, e ka arritë një formë, një qëllim për me e zbutë ndoshta plagën me bo pak ma të lehtë. Megjithëse, ka, unë s'po... ka, çdokund në botë ka. Por kjo te na ka qenë me përmasa t'mdhaja edhe po besoj që u shku tu u shu, ndoshta nuk u shu krejt po shpresoj që ka mu shu krejt edhe mos me pasë me vra me qëllim për me nxjerr gjak.

Erëmirë krasniqi: A keni qenë pjesë e tubimeve?

Muradije Krasniqi: Po, po

Erëmirë Krasniqi: A mundesh me na përshkru najnjenin ku keni qenë ma shumë e angazhume?

Muradije Krasniqi: Ëë... në Smolicë, afër Gjakove këtu kam, e kam udhëheqë domethanë krejt tubimin, kuptohet me kolegë, me shokë, me shoqe të cilët i kom pasë afër. Aty është shumë interesant m'u përshkru kjo, sikur mos na stoponin ose sikur të mos na ndalonin serbët, shkijet thjesht po e them ma, ma me qef kshtu shkijet se me duket pe shfry at mllefin tem. Si duket shkijet e vrejten që pajtimi i gjaqeve po ndikon shumë në masë. Unë, jo pesëdhjetë përqind, as qind për qind, veç dy mijë përqind po them, me pas vazhdu tubimet qysh patën fillu me marrë jehonë, asnjë njeri në Kosovë nuk kish met i hasmum mes veti, asnjë, qoftë edhe fmi, për arsye se është pa që është qëllimi shumë i pastër edhe ata e kuptun që kjo po ndikon shumë, edhe mo prej Smolice nuk kanë leju me u bo tubim tjetër. Domethanë është...

Erëmirë Krasniqi: Kur është majtë Smolica?

Muradije Krasniqi: Smolica ka qenë në '91, po taman data nuk më kujtohet se jonë 25 vite, por domethanë kanë ardhë policia edhe ne thjeshtë na kanë largu. Dikush o rrahë dikush s'o rrahë dikush... Po kryesore u prish tubimi po kuptohet me arritjen e faljeve të shumë gjaqeve. Mirëpo pa përfundu e shpërndanë...

Erëmirë Krasniqi: Sa gjaqe u falën atë ditë?

Muradije Krasniqi: Atë ditë, sa e di unë, jonë falë 22 gjaqe në Smovicë.

Erëmirë Krasniqi: Çfarë lloje të gjaqeve kanë qenë, a ishin ngatrrresa?

Muradije Krasniqi: Jo, jo, gjaqe, gjaqe, vrasje domethanë gjakmarrje, kështu gjak që ka pasë domethanë m'u vra dikush. Po kanë ardhë njerëzit pa shku hiç nëpër shpija, kanë ardhë vullnetarisht e kanë falë. Veç kur ka hyp për shembull në skenë edhe ka thonë, "Unë jom filoni e falë kto, kto, kto".

Pjesa e dytë

Muradije Muriqi: M'duhet me përmen ni rast n'Bec, aty ishte vra djali do të thotë vllau ku ishim shku dhe bisedonim me vllaun e atij që ishte i vramë. Me neve ishte edhe profesor Bardhyl Çaushi, t'cilin e njofin njerëzt me siguri, i cili sot e atë ditë është i zhdukur n'luftë edhe nuk dihet për fatin e tij. Ishim në atë familje edhe ata vërtetë na pritën mirë edhe u munojshim gjithsesi me ardhë deri te përfundimi për me na falë gjakun, por asesi s'vije përfundimi. Domethanë sillëshim rrotull e rrotull, çdokush i tregonte ato t'vetat secili student provonte me, me bind, me profesor t'ndryshëm, edhe me ni moment se si i bie

n'dorë profesorit, Bardhylit n'dorë ni laps, stilolaps me flamur kombtarë. Edhe ai tu folë me personin i cili u duhej me falë gjakun, u nal për një sekond e kqyri stilolapsin edhe e morri stilolapsin edhe ia gjujti para kamëve dhe i tha, “Na kemi ardhë me na falë gjakun n’emën të këtij flamuri, nuk kemi ardhë për gjaksorin”, edhe ai me mundim shumë t'madh e me ni burrni jashtëzakonisht t'papame u çu e murrë n'gryk profesorin edhe më në fund e fali gjakun e vllaut.

Pastaj hyni djali dhe vajza t'cilët nuk mundshin me folë fare, gojën nuk mujshin me hapë, ia nisëm me qa, na morrën n’gryk të gjithëve edhe asnji fjalë nuk e lëshun, asnjeni, as ai që e fali, as nana e djalit kur hyni n'dhomë, as asnji njeri s'mund.... Ato jonë momente t'papërshkrume, m'beso ato jonë momente që vërtetë njerëzt e mdhenjë mujnë m’i ba, nuk munet çdo kush, dhe vërtetë ato ishin lotë... edhe na qanim për atë njeri edhe pse se njifshim për arsye se me t'vërtetë ishte rasti shumë i prekshëm. Një rast jashtëzakonisht i prekshëm.

E kishte vra shoku i vet i ngushtë edhe i ka shku i ka nejt në të pame, domethanë gjaksi edhe ai ishte arsimtar, domethanë ishte me, ishte mësus n’atë kohë kur e kishte vra atë. Ai ishte rast për mu, rast që s’e harroj kurrë edhe rast që, rasti i prindit tem m’doket kurgja afër atij që vërtetë, vërtetë ishte rast shumë i vështirë. Po u banë burra, u banë t’fortë edhe e falën n’emën t’profesorit i cili me t’vërtetë e shfrytëzoj, e shfrytëzoj stilolapsin dhe atë flamur i cili që ishte aty. Sepse noshta edhe rezhimi i shkaut na ka bo t’fortë, ma të fortë atëherë se sot që jemi, që ‘si kemi ëktu po m’duket jemi ligshatavë, po m’duket jemi bo t’ligë, s’po e domë njëni tjetrin, nuk po kem dëshirë me e pa njëni tjetrin, kjo është tmerr.

Erëmirë Krasniqi: Na thatë që keni qenë aktiviste gjatë pajtimit, a ju ka bo ma t’fortë për me tejkalu dhimbjen e ju?

Muradije Muriqi: Patjetër, patjetër, ajo është... po, po patjetër për arsye se unë mandej ku kam shku jom ndi krenare se kom pasë, kom mujtë mi thanë diku, “Fale”. Për arsye se kom falë vet edhe ajo i ka ndimu edhe Këshillit të Pajtimit të Gjakovës, i ka ndimu shumë, sepse unë ma s’pari kam qenë prej një familje të njoftun të Zhyl Selmanit, mandej kam qenë prej një familje që e kanë njoftë njerëzit. Mandej, kam qenë më titull aktore edhe njerëzit e kanë marrë shumica pozitivisht për arsye se domethanë ni femën e cila del derëm n’derë edhe shkon kërkon [me falë]. Domethanë e kanë, e kanë pranë shumë afër dhe kur kom folë kudo që kom folë, nuk kom folë nëpër secilin vend për arsye se ka pasë edhe tjerë që kanë folë. Mirëpo, aty ku m’ka ra me folë nuk e kanë zgjatë [me fjalë], meniherë jonë ngritë edhe e kanë falë gjakun, “Ti koke rrxu pi dardhe, po rrxohem edhe na me ty bashkë”, edhe e kanë falë. Jonë bo burra e kanë falë.

Më kujtohet një rast në Skivjan kemi shku, e përmena pak ma herët se gjaku nuk falet me kusht se ajo nuk osht e falne nëse e falë më kusht. Kemi shku te ni familje në Skivjan nuk po e përmendi emrin sepse nuk po du m’u bo... jo, pse s’e di. Kemi hy, jemi ulë edhe për nja dy, tre sekonda kanë ardhë sofrat, mishi, rakija, pije edhe na kanë, na kanë [qitë] përpara sofrat përnihere tap tap tap tap tap {shpjegon me duar}. Na i kanë vendosë jemi k... kemi qenë diku nja 50 vetë, studenta e profesorë, të gjithë profesorë të univerzitetit. Edhe Antoni veç na ka kqyrë të gjithëve niherë edhe s’ka ba za edhe e kemi kuptu. Se na,

ku kemi hy ku kemi dalë, as s'kemi hongër as skemi pi, domethanë ajo ka qenë ndoshta dhe pak ma e fortë...

Erëmirë Krasniqi: As te familja që jonë vra as te...

Muradije Muriqi: Hiç, hiç askund. Edhe aty kur kemi hy aty kur na i ka pru ato krejt përpara, na jemi shtangë se nuk dishim çka me ba tash, se ishte rasti i parë edhe nuk, nuk... s'kishim, edhe t'gjithë po e kqyrim profesor Antonin. Ai tha, "Na kemi ardhë me na i falë gjakun, nuk kemi ardhë me hangër e me pi. Nuk jemi prej atyne plaqnarëve që hajnë e pijnë edhe s'e falin, e falin, por na kemi ardhë në emën të rinisë të Kosovës me na falë gjakun që e ke." Ai tha, "Po, po, e fali", tha, "po, e fali", tha, "sa t'është gjallë Ibrahim Rugova". Edhe na krejt u premë, nuk e kuptojshim, na nuk e kuptojshim për momentin nuk dishim pse po thotë ky, "Sa t'është Ibrahim Rugova", nuk e... nuk e kishim t'kujtë. Edhe u çu Antoni n'kamë edhe na ka bo, "Dilni mas meje". I kemi lanë krejt qashtu qysh kanë qenë, kemi dalë mas profesorit edhe kur kemi dalë poshtë jemi tubu.

Tash krejtve na interesojke pse profesori na tha qashtu a din, se nuk e kuptojshim, tha, "Ndëgjoni, para shumë vitesh në Baballoq ka qenë një gjak qishtu, gjakmarrje", thotë, "edhe ai kur e ka falë gjakun njerëzit, pleqnarët që kanë qenë aty nuk e kanë tjerre, nuk e kanë t'hollu me kuptu çka ka dashtë me ju thonë ai që e ka falë gjakun, mirëpo, 'eh gëzim i madh, u fal gjaku'", edhe jonë shku me lajmëru njerin që ju ka falë gjaku, edhe ai ka thonë n'atë kohë, "Po, e fali sa të osht' Tita, n'atë kohë Tita". Domethanë, edhe ai e ka falë gjakun, faktikisht ua ka falë atyne që kanë qenë. Mirëpo, atë ditë që ka vdekë Tita, ai u shku shoqi e ka vra në megjë e ka lonë t'dekun në vend. Edhe profesori na tha neve, "Ky po jep kushte. Gjakun me kusht nuk falet sot e tutje, edhe gjithmonë ju kom thonë s'ka me kushte. Mos pranoni gjak me kushte". Ky ishte gjak me kusht, domethonë sa t'ka jetë Ibrahim Rugova e ka t'falun, si t'des Ibrahim Rugova vjen e t'vret edhe tungjatjeta.

Raste, e raste. Po thom, ka pasë raste të lloj-llojshme, ka pasë raste që e kanë vra njerin për ni bonbon, ka pasë rast në komunë të Gjakovës që e kanë vra njerin tmerr a, tmerr. Baba dojke me falë, djemt s'ishin të pajtimit edhe i tha Anton Çettës, "Çka me t'thonë o Anton kur lisi o tha, degët jonë tha, e rrojtë jonë metë të kalbta?" Domethanë, s'kish forcë ai me falë, se i kish djemt ma që s'dojshin me falë edhe nuk u fal. Ka pasë raste që vërtetë me t'u rrënqethë trupi, me t'shku flokët në hava prej, prej rasteve t'ndryshme. Mirëpo, prapë se prapë njerëzit u bojshin t'fortë, u bojshin burrënorë, trima dhe e falshin.

Erëmirë Krasniqi: A keni qenë në Verrat e Llukës?

Muradije Muriqi: Po, kam qenë dy herë, kam qenë para lufte, kom qenë mas lufte. Domethanë, te Verra e Llukës na kemi qenë t'rrethum, t'rrethum me autoblanda me... me qindra mija jonë konë nashta, s'po thom tash, njerëz mo ka pasë dihet gati ni milion vetë jonë konë. Aty për ni sekond m'kujtohet si sot profesor Zekirja Cana, zoti na ka rujt a, kur kemi ardhë përpara tenkave të shkijeve ata edhe prej frige kanë mujtë me gjujtë se masë e madhe e i rrethum krejt. Domethonë, kanë mujtë prej frige me gjujtë po edhe s'ka pasë nevojë me pasë frigë, kanë mujtë me gjujtë sepse i kanë pasë gjanat n'dorë. Ai e hapi

gjoksin {tregon me duar} edhe tha, “Gjuni, mytni, vrani, qe ku jemi. Kot e keni se këtu kemi me nejt, këtu jemi.” Edhe ata u shukatën, hin mrena në tenk nuk bonë zo, që kanë mujtë me na errë, kanë mujtë me na vra ni masë të madhe t'njerëzve.

Tmerr a? I rrethum, por ajo forca t'vike prej poshtit disi, një forcë e... një forcë e papërshkrume, një forcë e... e qaq e madhe sa që nuk di... asnjëherë nuk t'u kujtojke me të shku menja që duhësh m'u frigu ose s'duhesh, ose ka me t'vra ose s'ka me t'vra. Ato jonë momente t'papërshkrume. Njeriu munët me thanë e boj kështu e përshkruj kështu ose ashtu, por ato jonë gjana që vshtirë përshkruhen sepse i ndjen mrena për mrena, të vjen trimnia mrena për mrena ose ligësia për mrena për mrena. Ka pasë raste edhe kur jemi frigu, shumë normale, por ka pasë raste edhe kur s'jemi frigu fare. Veç ju kemi dalë përpara dhe ju kemi thonë, “Ne jemi qita ose qita”, edhe s'kemi pasë edhe s'na kanë nalë, përkundrazi kur i kemi thanë. Ama ka pasë raste edhe kur jemi, jemi frigu shumë sepse kemi pasë, krytë e kemi pasë gjithmonë nërrezik se ata na kanë përcjellë. Ata e dishin, ata vishin në teatër, rrishin, më shihshin kur po dal e kur po hy sepse ishin poshtë te portiri edhe... po mu s'më ka bo përshtypje asnjëherë, nuk e kom pasë atë ndjenjën e frigës asnjëherë. Noshta budalla nuk tutët, por unë për veti nuk kom pasë frigë, megjithëse po thom prapë...

Erëmirë Krasniqi: Në këto tubime, a keni qenë najhere në rolin e recituses ose naj aspekt performues?

Muradije Muriqi: Kemi majtë... zakonisht kemi recitu poezi të ndryshme që kanë pasë... shtjellimi ose përmbajtja e tyne ka qenë kombëtare, sidomos më kujtohet në Novosellë këtu të Gjakovës është majtë në kishë, sepse nuk kish mundësi m'u majtë diku tjetër, sepse nuk lejonte policia. Aty ishte mesha dhe na e shfrytëzëm, prifti aty që ishte na dha mundësinë, u tubum aty. Aty jon falë shumë gjaqe, nuk më kujtohet me numër, por shumë gjaqe jonë falë. Aty kem recitu bashkë me Ramazan Berkanin, koleg timin i cili osht' nëteatër këtu, edhe kemi recitu nëpër shumë vende, nëpër shumë vende ku kemi shku honë e donë kur osht' bo ajo monotonia ose ku osht pa që osht'... ka nevojë pak për freski. Na kemi qenë t'gatshëm edhe kemi, kemi recitu patjetër, sepse roli i aktorit ose aktori si aktor, çdokund është n'skenë edhe me krenari me knaqësi shumë t'madhe, aq sa kemi mujtë, mos paqim mujtë me ba ndoni gja t'mirë knena bile nej rresht, nej, nej strofë nej e kemi, e kemi thurrë e e kemi thanë edhe jemi pritë shumë mirë...

Erëmirë Krasniqi: Se e kom vërejtë që në tubime ka pasur program artistik gjithmonë...

Muradije Muriqi: Ka pasë. Po, po, ka pasë, ka pasë...

Erëmirë Krasniqi: Gjithmonë ka qenë përmbajtja kombëtare?

Muradije Muriqi: Kombëtare, flas për Akcionin domethonë gjithmonë ka qenë ajo tytë kryesore. Ka qenë përmbajtja kombëtare për arsy se për atë qëllim edhe ish nisë, ish nisë akcioni si Akcion.

Erëmirë Krasniqi: Kur ka përfundu për juve pajtimi?

Muradije Muriqi: Për mu nuk ka përfundu...

Erëmirë Krasniqi: Hala shkoni nëpër pajtime?

Muradije Krasniqi: ...për mu nuk ka përfundu. Ku kom mundësi që muj me bo naj, naj mundësi sa do t'vogël me pasë unë shkoj pa pritesë nuk m'bon përshtypje. A osht' në Shkup, a osht' në Shkodër atë fjalën popullore që e përmenin, hiç s'ka rëndsi, veç a muj me... me kontribu shkoj pa pritesë. Sikur që kom shku pa pritesë, unë n'luftë nuk kom marrë pjesë, nuk muj me thonë kom luftu kur s'kom luftu. Mirëpo, në formën tjetër, une n'anën shpirtore kom marrë pjesë çdokund.

Mas lufte kur jemi kthy une kom marrë pjesë në... në njëqind e nëndhjetë e dy përkujtime të dëshmorëve të njerëzve që jonë ra për këtë vend, për lirinë të cilën e gëzojmë na sot, edhe asnjherë nuk kom shku me konpenzim. Unë kom qenë prezent, kangëbartë kanë marrë ka njëmijë marka n'atë kohë, kanë marrë ka njëmijë euro, kanë marrë ka pesëqind euro, nuk i fajsoj sepse oragnizatorët i bojshin ato gjana. Unë si aktore me kolegët e mi të teatrit të Gjakovës qe s'është... t'gjithë kanë marrë pjesë domethanë, dikush atje, dikush atje. Unë kom shku pa konpenzim, noshta edhe jom shpenzu vetëm, e vetëm ni formë m'u ka dukë që muj me iu ndihmu n'atë kuptimin moral sadopak. Mos kurgjo atyne prindëve me ua lehtësu dhimbjen, sepse dhimbja për ta osht' e papërshkrume.

Ata shumica sot i kanë varrosë të vet, shumica nuk i kanë vorrosë nuk e din ka i kanë edhe për mu është shumë e madhe nëse muj me shku me ua letu sado pak dhimbjen. Megjithëse, më thrrasin, shkoj. Shkoj nëpër familjet qe iu kanë vra djemt, vajzat, pamvarsisht ku mundem me shku, shkoj. Nuk pritoj asniherë, nuk kom pritu edhe shkoj. Kom shku nëpër Pashtrik, e kom shku në Prekaz e kom shku...s'ka vend që s'kom shku. Aty ku m'kanë ftu kom shku pa pritesë edhe shkoj prapë. Ka, domethonë në fshatin Gusë këtu afër Peje unë për dhjetë vite me rradhë kom qenë, domethonë familja e asaj, Dedat e atyne asniherë nuk e kanë ftu dikon tjetër, vazhdimisht jom shku. Më thrrasin në dasma, më thrrasin në përcjellje të vajzave, domethonë jom bo si pjesë e familjës sepse kom shku vazhdimisht. I kom, iu kom ndihmu në atë kuptimin për me ua lehtësu dhimbjen me noj varg, me noj poezi, me noj recitim të mirë, me diçka që i ka prekë, me ndonji vajtim, edhe vajtime kom ba sepse kanë pa, e kanë pasë të nevojshme. Domethanë, si aktore jom munu me iu dalë, sadopak mi lehtu n'atë kuptimin e dhimbjes.

Erëmirë Krasniqi: A mundesh me na folë për jetën profesionale në të '90-tat?

Muradije Muriqi: Po unë kom pasë fatin që jom punsu në teatër në Gjakovë, sepse edhe aktorët që kanë qenë në teatër të Gjakovës kanë qenë aktorë të njoftun, që i kanë njoftë jo veç Kosova po edhe mbarë, jashtë domethanë opinionin. Edhe ka qenë ni teatër që vërtetë m'i marrë lakmi shumë teatro, pamvarësisht ku janë. Unë kom kalu mirë deri sa ka ndodhë lufta, domethanë edhe pse nën okupim, teatri jonë ka dhonë shfaqje kombëtare, tri kombëtare e një të hujë, domethanë para luftës flas. Edhe zakonisht e kemi dhanë një shfaqje të fmive, domethanë për çdo vit e kemi një shfaqje të fmive ku e kemi dhanë nëpër krejt shkollat, nëpër fshatra në rreth të Gjakovës sidomos, por edhe në vende tjera.

Domethanë, teatri jonë ka pasë një punë jashtëzakonisht të madhe, ka bo një punë shumë të madhe. Vazhdimisht i kemi pasë katër premiera në vit, një për fmi, domethanë pesë. Teatër që osht' njoftë edhe osht' çmu edhe osht' vlerësu lartë, domethanë na vitin e fundit, domethane '99. Na kemi majtë prova n'skenë, shkijet hyshin e delshin në teatër me thika të mdhaja, të përgjakuna që vritshin njerëz poshtë e naltë. Na kemi dalë kemi majtë prova, kemi dalë në teatër, asni ditë nuk kemi mungu. Deri atë ditë që na kanë dëbu, domethanë na kanë largu prej objektit. Kur kthehem pas lufte çdo gja ishte shkatërru edhe teatri si teatër kish metë vetëm godina.

Na për momentin atëherë kishim veç një shfaqje të fmise të... të gatshme për me mujtë me dhonë nëpër... edhe kemi dalë n'turne nëpër Kosovë, nëpër, kemi dhanë shfaqjen e fmise sepse e dishim që populli osht' përtokë, populli osht' i shkatërrum, i rrënum, me ndërtesë e me çka dushë, i rrënum shpirtnisht e moralisht e qysh dush. Edhe një formë mundoheshim, mundoheshim m'i mledhë ata fmi që kishin, që ishin m'i, m'i, m'i afër vetit me, me bo naj, naj gja që osht' e mirë për ta, edhe kemi arritë. Mirëpo, në këtë liri, po thom në këtë liri, për arsye se unë nihem e lirë, për arsye se nuk janë shkijet këtu, por kjo politika jonë nuk e di ka po merr, ka po merr drejtim, ose ka e ka marrë këtë drejtim. Populli osht' i zhgënjym komplet. Njerëz janë mbetë pa bukë goje, pa shpi pa... edhe këta prapë se prapë rrinë ashtu të qetë, vazhdojnë kështu të qetë me falë toka t'vendit tonë, me ba gjana që nuk i kanë hije njerëzve të cilët kanë përjetu masakra e masakra apo ndoshta ata njerëz që si kanë përjetu nihen ndryshe, nuk e di.

Neve na ndodhë domethanë në teatër në 2008, na largojnë komplet ansamblin me një urdhën të kujt një Zot e din. Jemi largu, as s'na kanë pru fletë, asni shkresë, asni kurgja, thjeshtë na kanë hekë prej listës t'pagave edhe na sot e atë ditë jemi në rrugë. Domethonë, kemi punu kot, kemi ba kot, kurgja s'ka qenë e vleshme. Si duket për këta njerëz që jonë n'këtë formë, që munohen me ba kësi gjana, sot e atë ditë na jemi kështu pa paga. Domethanë, kemi shkri jetën, rininë në atë teatër, sot jemi jashtë teatrit. Kur bahet ndonjë projekt nëse e shofin t'arsyshme menaxhmenti, ata që kanë, jonë aty ose noj regjisor që donë me të ftu, të fton, që s'donë me të ftu rro si t'dushë, gjithu si t'dushë.

Kështu që për mu në mënyrën profesionale po thom, ky osht' një tmerr m'i ndodhë njerëzve që e kanë shkri jetën aty, shëndetin, edhe sot me m'mbetë kështu qysh jemi, tmerr. Për mu osht' e papranushme për arsye se nuk e di arsye pse e kanë bo ato, sot e atë ditë nuk e di. Na kemi kërku iks vende, i kemi shkru, kemi ba ankesa, kemi dalë nëpër televizione, nëpër media, nëpër... arsye pse, qysh? Jo, osht' deshtë me hekë një tre përqindsh se jonë konë të teprumë shërbysë civil. Faktikisht, aktorët shërbysë civil nuk janë, mirëpo dikuj i ka ra për shtati edhe ka mujtë me ba, e ka ba. Edhe sot e atë ditë na jemi kështu pa të ardhuna pa... domethonë fatmirësisht, falë asaj familjës të nderume të prindëve t'emi që e kanë eduku edhe e kanë rrite në atë të formë, në atë frymë, unë sot jetoj normal, pa noj, pa i kërku kujt sepse i kom vllaznit të cilët kujdesën për mu.

Banoj në Gjakovë, një pjesë ma të madhe të jetës po e kaloj tash në Pejë, për arsye se këtu nuk po punohet, nuk jemi t'angazhumë, shumë rrallë. Kështu që nuk di çka me ba këtu dhe shkoj te familja. Vllaznit më ndihmojnë pamvarësisht që kanë familjet e veta, gjithmonë janë t'hapun edhe gjithmonë

m'kanë ndihmu edhe po m'ndihmojnë. Po shpresoj mos rregullohet naj gja bile për kto ditë e fundit t'jetës me, me pasë ni, ni, ni t'ardhun dika për arsy se kemi bo qaq mund, kemi bo qaq për ketë vend sa për me na, për me na siguru një jetë normale. Por, megjithëatë, p'e shoh që nuk, nuk ka ndonji zhvillim pozitiv. Por prapë se prapë shpresa thojnë vdes e fundit, po shpresoj që edhe këto tetë vite deri sa të dal në pension mos po ndodhë ndoj mrekulli edhe po na kthejnë aty ku kemi qenë.

Erëmirë Krasniqi: Qysh ka qenë lufta për juve, ku ju ka gjetë?

Muradije Muriqi: Unë e kom ni motër t'martume ktu në Gjakovë edhe para se me ndodh bombardimi ajo më lutë më thotë, "Motra jeme mos shko në Pejë me m'lonë vetun krejt, se nëse ti je në Gjakovë unë menoj që jom me dikon", se ajo e kishte burrin, vjehrrën, një djalë të vogël, domethanë një vjeç e diçka ka qenë djali. Edhe une vendosi me nejtë në Gjakovë. Çka thojnë njerëzt tjerë nuk e di, unë po flas për vete, nuk ma ka marrë menja as kurrë s'kom menu, sepse nuk kemi qenë të indoktrinim qashtu ose nuk kemi qenë t'rritun me urrejte ose nuk po di ndoni arsy tjetër, nuk ma ka marrë menja që ka me ndodhë qashtu qysh ka ndodhë. Une natën e domethanë bombardimit kam qenë n'banesë time private që e kom pagu, domethonë, këtu n'qendër të Gjakovës te ni familje, bash n'familje të Mimoza Kusarit, domethonë, n'shpi t'vjetër ku e kanë pasë. Kanë m'u ndërtu shpija tjera, ajo ka metë ashtu edhe ma kanë dhanë pa, pa pagu, domethanë pa pagu qira, po m'kanë lonë mu strehu aty për arsy se s'kisha banesë edhe jom vendosë n'shpi t'tyne.

Unë kam qenë aty atë nat' ku ka ndodhë, kam qenë hu vetum pa kërken edhe nuk kom dëgju fare se ka qenë shpija shumë e, e largume prej... n'thellësi t'madhe prej rrugës kryesore, midis qendrës po sikur n'Gjakovë që jon shpijat kanë oborre t'gjata sidmos shpijat e vjetra edhe atë nat' ka ndodhë bombardimi osht' kallë Çarshia e Madhe, jon vra t'gjithë ata njerëz, unë skam ni kurgjo. Shumë interesant, a "Çarshia e Madhe" ka qenë mrapa shpisë ku kom banu une, edhe kur kom dalë n'mëngjes e kom pa ushtrinë para dyrve, plotë shkije, njerëz tu i përzanë, tu i rrah, tu i njekë, "Euuu" thash, "Ku kokna une kshtu që s'pasma ditë kurgjo".

Kur jom hypë naltë n'katin e dytë e kom pa "Çarshinë e Madhe" krejt shkrum, krejt t'djegne edhe e morra, tamon e pashë sa osht' serioziteti domethanë, ka o ka ndodhë edhe kom hy mrenë e kom mbyllë derën. Pas njo gjysë ore kanë ardhë nimdhetë policë e ushtarë. Kom qenë vetëm n'shpi, sa jom qu prej gjumit n'pixhame ende pa u veshë, kanë hy mrenda edhe unë për vete (psherëtimë) shumë shpesh m'vetin njerëzt me përshkru atë moment po mu m'vjen shumë vshtirë mu kthy aty sepse ajo ka qenë një përjetim që nuk përshkruhet.

Unë kam qenë e vetme ata kanë mendu që kom shumë njerëz mrena. Kur kanë hy, i kanë thy dyert, se unë, trokitën n'derë po une dej dola se e disha që dera e hymjës ka qenë e mbyllun edhe tash trokitja n'derë m'u duk e palogjikshme për arsy se hymja ishte mbyllun edhe deri sa kam dalë une n'derë, n'pragë tderës për me dalë n'koridor me qelë derën dyrët veç hynë mrenë, hynë mrena. Kur hynë nimdhetë vetë, nimdhetë a dymdhetë a tash mos t'bahet rren, një numër i madh i tyne, disa me sheshira me ftyrë t'vizatume me t'çmend, dy metër t'gatë, të mdhej, të zhvillumë, me automatika, me thika, me...

allah, allah. Edhe kanë hy mrena, kanë hypë shkallëve përpjetë, kanë hy n'dhomë ku isha unë, kanë dalë n'dhomën tjetër edhe ka dalë njeni n'serbisht ka thanë, “Vetum qenka.”

Edhe unë jom nalë se se m'ka ardhë nifar froce nuk e di as vet nuk di me përshkru m'pyti serbisht, “Çka je ti?” Për ni moment u nala, nuk disha çka me thanë, tash edhe ai si m'ndiu tu folë sërabisht dyshoj mos jom shkinë, se ka pasë në Gjakovë po ka pasë shumë pak, thashë, “Unë jom shqiptare”. “Shqipare?” Thashë, “Po,” “Ku punon?” Thashë, “Në teatër,” “Në teatër punon?” Thashë, “Po.” O hi njo i vjetër tha, “Unë e njuh”, nuk disha kush o ai, nuk e njifsha, tha, “Ti e njef, po? Dil jashtë!” I tha tjetri, tjerët aty që ishin. Dulë ai jashtë edhe veç ni moment po ta përshkruj, m'kapte njeni për krahë e m'gjunte te tjetri edhe fliste çka o njo, njo e pa... e e pa moralshme n'botë që ekziston, fjalë fyse e e t'ndyta e spo di çka. Më mernte ai m'gjunte te aj tjetri a...a n'atë formë psiqikisht edhe fizikisht edhe qysh dushë tmerr me t'kapë po se di si nifar force nuk u frigojsa nuk e di pse s'u frigojsa. Edhe njeni thojke, “Po e gjujmë n'bunar”, se e kisha bunarin para hymjës, njeni thojke, “P'e gjujmë n'bunar”, tjetri thojke, “Jo, p'e çojmë n'atë dhomën”, në shpi të zjarmit, i thojnë këtu akqihone, i thojnë në Gjakovë, po shpija që osht' verore që ka... tjetri thojke, “P'e çojmë aty p'e bojme copë-copë, une po ia prej durtë, ti preja komtë”. Tjetri, “Po ja nxjerrim kapzerin”, tjetri, “Po ia qërrojmë sytë”, lloj-lloj gjanash.

Ka hy edhe niherë qaj i vjetri, sepse ata e kanë pasë ni taktikë pesë-gjashtë të sulmojshin ni hike kishe po të pshtoj e të mshojshin tjerët përmas. Qashtu ka... ajo ka qenë nata e dytë. Mirëpo, masanej u pa ajo se unë qat' natë s'e kom ditë, po masanej tu i ndëgju njerzit e u binda që ka qenë qashtu. Ai hyni edhe tha “Lëshojeni”, tha, “se kjo punon n'teatër me nifarë” emri të ni, të ni puntori që punojke te na aty, shka ka qenë edhe tha “Ler...lirojeni le të del”, tha, “mos e ngucni”, tha, “se nuk osht' kjo kush po menojmë na”. Edhe m'ishunë ata kishe, demek. As s'kom mujtë me veshë kpucë, as s'kom mujtë me marrë çantë as s'kom mujt kurgjo. Qashtu n'pixhame qysh kom qenë m'kanë qitë jashtë edhe kam hecë. Domethonë, prej shpisë deri, deri te dera e hymjës kanë qenë noshta njo dyqind metra, patjetër, qashtu duhet me qenë, kom ecë krejt kohën tu pritë ka po më, ka po më vrasin, për çfarë, ku po ma ngjet plumi se qashtu ishte momenti...

Erëmirë Krasniqi: Ku shkove kur dole jashtë?

Muradije Muriqi: ...edhe dola përjashtë, kur jom dalë përjashtë dyrve t'oborrit ata meten mrena, sa tanku, sa njeri. I zbritshin njerzit prej banesave e i tubojshin midis qendrës para, para “Pashtrikut” me qat' turmë qashtu komplet, dikush në kombilizon, dikush veshë, dikush deshë, dikush, qysh i kanë gjetë nëpër shpija mo. Na prunë aty, na qitën përpara edhe une me ni moment p'e shoh ni, ni puntor aty që ka punu te na, Millosh e ka pasë emrin. Edhe e kom pa aty, i veshum aty edhe iu kom afri i kom thonë, “Millosh, unë po dal pi rrethit, ti vrajëm”. Edhe ai tha, ma boni, “Veç ni minut prit”, edhe kom pritë ni minut n'qosh te “Shtëpia e Mallnave” në Gjakovë. Ma ka bo me dorë që hec, edhe nuk e disha ku po du me shku veç kryesore me dalë prej qasaj turmës se e disha që diçka ka mu bo se u shihshin ftyrat e tyne. Kom bo me vrapu une kanë dalë edhe disa djem të ri në qat', me shfrytzu rastin, por si e kemi kalu

“Shtipinë e Mallnave” une nuk e di ka fluturun ata djem, u zhduken për një moment, sigurisht kanë bo çare, kanë ikë, kanë shku dikah edhe une kam shku te një shok i imi në, te stacioni i autobusave.

Kom nejt njo dy netë a tri mos t'bohët rren tash s'po m'kujtohet saktë. Ata vishin ditën iu thojshin, “Mos lëvizni, na jemi këtu, mos u largoni, të sigurtë jeni”. Në promje krejt familjet e veta i merrshin i çojshin në fabrikë të Erenikut, i sigurojshin familjet e veta tani t'iu hishin për qef. Edhe atë ditë kur i kanë vra këta të familjës Vesa, 28 në podrum, me dy sytë e mi i kom pa. Unë kam qenë në katin e tretë tu rujtë roje se u mledhshin t'rijtë me u bo bashkë e me dalë, me mujtë me gjetë me depërtu me shku që i thirrshin apel me shku në UÇK. Nuk kishin mundësi me deportu prapë, u kthejshin nëpër familje, e na rujsim zakonisht femrat rujsim m'i kqyrë ka po vijnë a për me i drejtu. Unë kom qenë n'katin e tretë kur ka ardhë shkau qai kojshia i tyne edhe iu ka thonë, “Krejt jonë mbledhun në podrum.” I kanë gjujtë mrena në podrum, ajo osht' një diçka që s'munet mu përshkru as film horror, as film nuk ka diçka që munët me përshkru tmerrin e asaj nate, piskamën e atyne njerzve që u vranë, u mytën mrena u kallën e u djegën mrena n'podrum.

Kurrë nuk e harroj, kurrë nuk e harroj, por kurr njëherë s'kom forcë m'u kujtu, m'u kthy hajt ta, për ta, ta kujtoj atë rast që.... Edhe fati im që një njeri e ka pa që nuk jom i asaj familje edhe ka hypë nalt, kur e ka pa që jom nalt, domethonë unë kom humbë, nuk kom ditë ku jom edhe e ka pa që kom humbë m'ka ra shuplakë, kur m'ka ra shuplakë jom kfillë. M'ka kapë për durë e kemi zbritë shkallve tu nga te poshtë, sa kemi dalë jashtë shpije domethonë një hapsinë aty ka qenë një livadh i vogël ku ishin mledhë krejt njerzit, për ni moment veç kur ka bo shpija hava përnihër fiju {tregon me duar}. Flakë krejt, u kall shpija krejt. Domethonë sekondat e jom shpëtu, m'ka shpëtu ai njeriu se une isha shku se nuk isha... domethonë kom metë tu i ndëgju ata edhe kom humbë, m'ka humbë ndjenja e njeriut si njeri. Edhe kemi zbritë poshtë, mas njo tri-katër orëve jonë ardhë na kanë mledhë na kanë largu prej atij vendi te stacioni i autobusit...

Erëmirë Krasniqi: Kush ashtu?

Muradije Muriqi: ...shkije, shkije qesi t'maskum e turlifare edhe na kanë shti me ecë nëpër qytet. “Rruga e Stavilecit” që i thojnë, ka qenë, mozamakeq qysh ka qenë, njerëz t'plagum, njerëz t'vramë, nëpër qata na kan shti, na kanë detyru me ecë kur kemi ra poshtë jashtë n't'dalun t'qytetit ka kisha katolike atje, shkinat e shkijet na bojshin, “Putheni tokën se s'keni me pa kurrë”. Çfarë fjalë, fjalë, o Zot, o Zot që s'i banë toka po t'fortë, t'armatosur, s'kishe çka me ba komplet me qat' grup qashtu qe. Mas një mujë e gjysë i kom gjetë, kështu që tmerr i papërshkrum, tmerr që ishalla nuk përsëritët mo kurrë, te ky popull. Kështu m'ka gjetë lufta, kështu mandej jemi kthy, unë në të vërtetë mandej jom shku në Durrës ku i kam gjetë t'mijtë.

Një shok i imi ka qenë i vendosur, koleg i imi Medi Popaj ka qenë vendosur në Sarandë, si për falënderim Sarandës edhe jugut që i kanë pranë njerzit qysh i kanë pranë me aq modesti e me aq bujari, e kemi pergaditë një shfaqje në Sarandë, “Në Kosovë do të qëndrojmë” me tekst të Din Memetit edhe të Besim Bokshit, dyve t'ndjerë profesorave. E kemi përgaditë një shfaqje, i kemi marrë të ritë prej të secilës trevë

të Kosovës që kanë qenë aty t'vendosun e kemi përgaditë shfaqjen e kemi dhonë n'shej, n'shej falënderimi Sarandës me 3 qershor, me 1999 edhe jemi kthyer në Kosovë. Unë në fakt jom kthyer diku me 11 korrik për arsye se shfaqjen tani e kemi dhonë nëpër krejt jugun e Shqipërisë.

Erëmirë Krasniqi: A u kthytë në Pejë a?

Muradije Muriqi: Fillimisht jom kthyer në Pejë, kom shku te familja pastaj jom kthyer në Gjakovë.

Erëmirë Krasniqi: A ua kanë kallë shpinë juve?

Muradije Muriqi: Neve, po, në Pejë po edhe shpinë këtu ku kom banu, po. Domethonë kurgjo s'më ka shpëtuar. Fatmirësisht në familje nuk kom pasë viktimë, as në rreth t'gjonë as në rreth t'ngushtë. Për fat të mirë familja ime komplet domethonë kanë qenë mirë, kanë shpëtuar, fati kanë shpëtuar edhe motra këtu në Gjakovë. Kur kemi ardhë në Gjakovë këtu, mandej jom lajmru që si u dufke me lajmru që jemi kthyer edhe kush jemi kthyer. Mandej qishte me jetë të vshtrirë si mbas lufte mo, pa kurgjo. Na kanë dhonë ndihma në teatër, jemi stabilizuar, jemi hy me banu dikund me qira qeshtu. Mbas një vit e gjysme ma kanë dhonë qetë banesë, m'kanë strehu qetë, faktikisht, prej atëherëshit jom këtu. I falënderoj. Pamvarsisht se kanë qenë momente t'vshtrira, por mirë jom gjetë masi kom metë gjallë, mirë, mirë. M'kanë pasë në sy mjaft, m'kanë thirrë në 10 raste me dhonë deklaratë t'ndryshme, kom shku kom dhonë, shumë krenare edhe s'jom frigu mirëpo edhe s'kom pasë një problem se ata e kanë...

Erëmirë Krasniqi: E ki fjalën para, para luftës që t'kanë, t'kanë ftu me jep diçka deklaratë?

Muradije Muriqi: Po, po para lufte, para luftës sepse...

Erëmirë Krasniqi: A ju përcjellshin juve?

Muradije Muriqi: Po, patjetër, patjetër, po posi, sidomos mas Pajtimin të Gjaqevë, na kemi qenë t'zgjedhur, diçka me ndodhë menjher thirrshin. Po unë në teatër kom pasë fat se aty në teatër kanë punuar një tre shokë kanë qenë, një regjisorë edhe dy puntorë teknik kanë qenë, po ata m'kanë dashtë shumë se ata deji vonë kanë menu që jom malazeze, se unë sërëbishtën e flas me theks malazez. Edhe ata krejt kohën tu menu që jom malazeze, kur kanë marrë vesh që jom shqiptarë prapë nuk jom larguar a din? Kanë folë mirë kështu edhe kur ka ardhë puna që kom shku në deklaratë kështu, ata kanë shku pastaj kanë dhonë deklaratë që ajo është e pastër, nuk keni nevojë as me përcjellë se është, nuk është prej atyne që bonë problem ose ka bo problem. Edhe s'po thom që m'ka shpëtuar ajo, por ndoshta edhe ajo gjindshmënia që kom folë pastër sërëbisht edhe s'kanë mujt me m'provoku në atë kuptimin e gjuhës, sepse gjuhën e kom ditë shumë mirë edhe nuk kom pasë problem kështu me m'thirrë, me m'marrë në pyetje, me pyetë..

Erëmirë Krasniqi: Çka ju pyetshin?

Muradijë Muriqi: Paj... ata çka s'jonë kujtu me pytë ata, çka s'kanë, "Pse ta kanë vra babën, kush t'i ka vra ata t'babës?" Ata e di shih fort mirë kush i ka vra, "Po ti je prej qasaj familje pse ti s'po bon? Pse s'po t'pelqen kshtu? Pse s'po t'pëlqen me nejt me neve? Na jemi t'mirë". Qesi muhabete palidhje domethonë. Si çdo agresorë që munohët me... megjithatë me m'rrahë për shembull kështu jo, por me t'malltretu psiqikisht po. Po nuk e kom pasë fatin me m'rrahë mu, për shembull qysh e kan vra nanën teme n'luftë [kur] jonë dalë prej shpije. Ajo ka vdekë e ka shku, krahun e ka pasë shumë ma ult se tjetrin sepse ia kanë thy krahin kur i ka mbrojtë djemt e vet, nuk i ka lonë me ia marrë. Megjithatë, unë e kom pasë fatin e mirë nuk, nuk kom pasë, me na përcjellë na kanë përcjellë, na kanë përcjellë, sidomos neve të Pajtimit. Njo gjashtë studentë që jonë konë edhe une, neve na kanë përcjellë goxha shumë, n'mesin e atyne studentëve kan qenë Pal Lekaj domethonë kryetari që ka qenë para, para Mimosës ata e kanë përcjellë shumë sepse ajo është një familje patriote edhe një familje atdhetare e cila gjithmonë ka dhanë. Na ka ndihmu shumë shumë në Pajtim të Gjaqeve. Mos t'harroj me përmen Don Viktori i kishës në Bishtazhin, shumë gjaqe na i ka pajtu, veç na ka thirrë, na i ka dhonë emnat edhe na ka tregu që qekjo qështu, qekjo qështu domethonë na ka ndihmu shumë.

Ka raste shumë raste po njeriu ndoshta kur donë m'i përmend, për momentin nuk i kujtohen, ose nuk i bijnë sepse pa qëllim me lonë dikon mongut ose pa e përmend. Kanë qenë ditë t'vshtira edhe ato të Pajtimit të Gjaqeve, kanë qenë ditë t'vshtira sepse jemi konë t'përcjellun, vazhdimisht e kemi pasë kokën në rrezik, por s'e di, disi nuk nalshim, s'e di. S'e di çfarë force na, na detyronte ose na shtynte me shku deri aty, nuk e di, nuk di me spjegu po jemi shku, jemi shku frigë pikën s'e kemi pasë, por jemi shku edhe s'jemi ndalë. Po thom, mos t'i ndaloj tubimet që u bojshin, populli jonë qaq i lidhun kish qenë sa s'kish pasë kush n'botë që kish mujt me na thy, po u shpërndanë tubimet, njerëzt nuk e di, nuk e di pse po, vshtirë, vshtirë, shumë vshtirë.

Erëmirë Krasniqi: A keni edhe najçka me shtu? Se po mendoj që qekjo intervista u kry.

Muradije Muriqi: Nuk e di se çka po ju intereson (buzëqesh) kshtu që pyt, s'po di...

Erëmirë Krasniqi: Na e murrëm këtë pjesën...

Muradije Muriqi: Po, për çka ju...

Erëmirë Krasniqi: Po nëse kishe dashtë najqysh me konkludu storjen tande...

Muradije Muriqi: Nuk e di çka kisha me shtu ma shumë (psherëtinë), ndoshta m'i falëndëru përjetsisht ata të cilët nuk jonë, ata të cilët nuk jonë të Pajtimit të Gjaqeve, sidomos të Pajtimit të Gjaqeve profesorët t'ndryshëm t'ndjerë, e disa edhe t'zhdukur që sot e asaj dite nuk dihët ku janë, profesor Qamil Gexhën, profesor Bardhyl Çaushin, Fehmi Aganin, Bajram Kelmendin e shumë e shumë t'tjerë që vërtetë kanë bo shumë për këtë vend e sot as nuk i kujtojnë. Din Memetin, Qamil Gexhën, profesorit

t'ndjerë iu vra djali n'luftë, historian i njoftur. Gjyna mos me përmend, gjyna mos me menu për ata njerëz, Anton Çetta, një burrë që, që pak kombe mujn me pasë. Me metë kështu n'harresë mos mi kujtu njerzit që kanë dhonë për këtë vend kjo është për mu diçka e pa, papranushme dhe e paspjegueshme.

Unë e kom pasë një rast, një ditë, ma ka herë e kom pa ni emision dokumentar për bustin e Anton Çettës që është punu që sa vjet e rrin kot e nuk e vendosin kërkun, po a se ka meritë ai me qenë dikun e me pa dikush a, noj i ri me pytë, “Kush osht ky?” Ka bo shumë për këtë vend, jo veç Antoni, ka shumë Antona tjerë, po m'vjen shumë vshtirë me besu qysh p'i harrojnë njerzt tonë t'mdhej kaq shpejt, s'pi harrojnë t'hujtë e p'i harrojnë tontë, pse, pse po ndodhë kjo me popullin tonë? Çudi e madhe, çudi e madhe. Flitet për një njeri që ka ba iks probleme ose iks gjana t'kqija merret hyhy {onomatope}, bohet shumë i naltë, ndërsa njerzt që kanë dhonë për këtë vend nuk i përmend kush, tmerr.

Din Memeti, shkrimtar i njoftun, njeri që, i pendës s'e përmend kush, nuk e di. Ukshin Hotin e shumë e shumë tjerë që s'po m'kujtohën tash për momentin, nuk e di pse i kanë lonë kështu n'harresë, nuk e di pse njerzt tkurren ose frigohen për këta njerz që vërtetë e meritojnë. Kush jom une me fol për ta? Kërkush. Unë jom ajo që kom qenë me ta, krah për krah edhe ua di vlerën sot e atë ditë, mirëpo ajo ka qenë një nismë e madhe, një guxim shumë i madh, një një një e arritun që s'mund me përshkru kërkush. M'u, m'u gjujtë n'harresë një, një Pajtim i Gjaqeve, një Akcion i Pajtimit, një akcion i të rijve, të rijve që osht', osht' shpresa e kësaj jete, shpresa e këtij populli m'u haru kështu, nuk e di, nuk e di çka me thanë, e as nuk e di çka me shtu ma.